

В. О. Корнієнко

ВІЙНА ЯК КАТАЛІЗАТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Досліджено трансформацію політичної культури України внаслідок повномасштабного вторгнення росії. Проаналізовано ключові зміни у ціннісно-свідомісній сфері, формах політичної участі та інституційних практиках. Оцінено можливості і ризики цих трансформацій для демократичного розвитку держави.

Ключові слова: політична культура, війна, Україна, національна ідентичність, громадянське суспільство, демократична резильєнтність, волонтерство, деколонізація.

Abstract

The transformation of Ukraine's political culture following Russia's full-scale invasion is examined. Key changes in the value-consciousness sphere, forms of political participation, and institutional practices are analyzed. The opportunities and risks of these transformations for the democratic development of the state are assessed.

Keywords: political culture, war, Ukraine, national identity, civil society, democratic resilience, volunteering, decolonization.

Вступ

Повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року виявилось не просто військовим випробуванням — воно струнуло саму основу того, як українці сприймають себе, свою державу і своє місце у світі. Політична культура, яку прийнято розуміти як «сукупність орієнтацій щодо політичної системи та її різних частин, а також ставлення до власної ролі в цій системі» [1], в умовах війни перестає бути абстракцією: цінності і переконання раптово стають питанням виживання, спротиву і щоденного вибору — і саме тому змінюються швидше, ніж за десятиліття мирного розвитку.

Війна відкриває вікно можливостей, яке в спокійні часи залишається зачиненим. Суспільства або долають у такі моменти тягар попередніх десятиліть і закладають справді нові основи для розвитку — або, навпаки, обгортають старі деформовані практики у нові ідеологічні шати. Який із цих сценаріїв реалізується в Україні — є центральним питанням.

Зрозуміти, як саме збройний конфлікт трансформує політичну культуру, — означає отримати інструмент для збереження демократичних інститутів під час війни і для осмисленої підготовки до повоєнної консолідації. Тому важливо проаналізувати ключові виміри цих трансформацій в Україні після 2022 року та оцінити їхній вплив на демократичний розвиток держави.

Основна частина

Мабуть, найпомітніший наслідок російського вторгнення — це те, як змінилося саме відчуття себе українцем. Йдеться не про кількісне зростання патріотизму, а про якісний зсув у тому, з чим люди себе ідентифікують. Якщо у 2006 році більшість передусім відносила себе до свого міста чи регіону, то у 2024 році домінує загальнонаціональна ідентичність. Респонденти, які насамперед ототожнюють себе з Україною, становлять більшість у Західному і Центральному регіонах (58% і 56% відповідно). Навіть на Півдні, де регіональна прив'язаність традиційно була сильнішою, частка «загальнонаціональних» сягає вже 45%, а на Сході вона практично зрівнялася з часткою «місцевих» — 45% проти 44% [2].

Мовна картина не менш показова. Українською вдома тепер розмовляють 70,5% громадян — проти 50% у 2015 році. Російську як рідну мову визнають лише 6% (у 2006-му було 31%). Українську ж вважають рідною 87% — і серед них 74% мешканців південних регіонів та 70% східних. А відчуття культурної близькості з росіянами впало з 6,8 бала у 2006 році до 1,4 у 2023-му. Найдраматичніші зміни — серед етнічних росіян України: їхня близькість з росією обвалилася з 8,6 до 3,1 бала. За цими цифрами — не соціологічна статистика, а жива деколонізація суспільної свідомості.

Не менш різке змінилися форми того, як люди беруть участь у суспільному житті. Волонтерство з практики небайдужих одиниць перетворилося на масовий суспільний рух: за даними серпневого опитування 2024 року, 71% громадян після початку повномасштабної агресії підтримували військових або переселенців. З них 34% жертвували кошти, 15% працювали фізично, а 22% поєднували і те, і інше. Такого рівня громадянського залучення Україна ще не знала — і це вже не стихійна реакція на кризу, а справжній інститут із мережами, ресурсами і здатністю впливати на порядок денний.

Війна також витягла на поверхню те, що завжди було в українському характері, але не завжди мало де проявитися: свободолюбивість, здатність до самоорганізації, вміння знаходити вихід там, де його, здається, немає [3]. Це добре видно з даних про довіру: Збройним Силам України довіряють 95% опитаних, добровольчим загонам — 85%, волонтерським організаціям — 78%, прикордонній службі — 77%. Натомість довіра до партій і парламенту залишається традиційно низькою. Логіка проста: люди довіряють тим, хто довів свою ефективність ділом, а не тим, хто просто займає місце в інституційній системі.

Змінилося і ставлення до держави — і це, мабуть, одна з найглибших змін. До 2022 року в суспільній свідомості панувало стійке протиставлення: «ми» — громадяни, «вони» — держава. Воєнний досвід цю межу суттєво розмив: держава, яка тримається і захищає, сприймається інакше, ніж та, що лише збирає податки і роздає обіцянки. Довіра до влади на всіх рівнях — від президента до місцевого самоврядування — стала умовою ефективної мобілізації суспільних ресурсів в умовах тривалого конфлікту [4]. Проте та сама війна посилила централізацію, зростання ролі силових структур і мілітаризацію дискурсу — а це вже ризики для демократії, про які варто думати не після, а вже зараз.

Громадянське суспільство, яке завжди було важливим чинником українських політичних процесів [5], набуло в умовах війни нових рис. Мережі взаємодопомоги, що розгорнулися після лютого 2022 року, виявилися не просто гуманітарним інструментом — вони стали моделлю нових відносин між людьми і державою. З'явилися й нові форми контролю знизу: журналісти розслідують корупцію у військовій сфері, громадські організації моніторять оборонні закупівлі, депутати відстежують використання міжнародної допомоги. Усе це — не декларації про демократичну резильєнтність, а її реальний прояв у щоденній практиці.

Отже, війна змусила суспільство переглянути навіть базові ціннісні пріоритети — і насамперед вічне питання про баланс між свободою і безпекою. Досвід окупації зробив свободу не абстрактним

гаслом, а відчутною життєвою необхідністю. Водночас люди стали краще розуміти ціну безпеки — і готовність заради неї на певні обмеження суттєво зростає.

Щоб побачити ці зміни у сукупності, наведемо порівняльну таблицю ключових параметрів трансформації політичної культури.

Таблиця 1. Трансформація політичної культури: порівняльний аналіз*

Параметр	До 2022 року	Після 2022 року
Національна ідентичність	Регіональна різноманітність; мовно-культурний поділ; поступова консолідація після 2014 р.	Прискорена консолідація на громадянських засадах; послаблення регіональних відмінностей; деколонізація свідомості
Ставлення до держави	Недовіра; скептицизм; протиставлення держави і суспільства	Держава як гарант безпеки; партнерська модель взаємодії
Форми участі	Протестна активність; традиційний активізм	Масове волонтерство; цифрова мобілізація; горизонтальні мережі
Політичні цінності	Пріоритет свободи; індивідуалізм; регіональні відмінності	Баланс свободи і безпеки; колективна відповідальність; консолідація
Інституційний дизайн	Децентралізація; змагання центрів впливу	Централізація; зростання ролі виконавчої влади
Геополітичні орієнтації	Зростаюча підтримка ЄС/НАТО; збереження проросійських симпатій	Практично одностайна євроатлантична орієнтація
Політичний дискурс	Плюралізм наративів; ціннісна поляризація	Консолідація навколо боротьби за незалежність; мілітаризація термінології
Відносини еліта–маси	Недовіра до еліт; значна дистанція	Консолідація навколо лідерства; нові еліти з військового і волонтерського середовища

**Джерело: власна розробка автора*

Таблиця наочно показує: трансформації охопили всі виміри політичної культури без винятку. Картина, однак, не є однозначно позитивною. Поруч із посиленням громадянської відповідальності, деколонізацією свідомості і практично одностайною євроатлантичною орієнтацією — існують реальні ризики гіперцентралізації і мілітаризації, які не зникнуть самі по собі після завершення активної фази війни. Головне питання тому не в тому, що змінилося, а в тому, чи зможе суспільство конвертувати воєнну мобілізацію у стале демократичне будівництво. І відповідь на нього потрібна вже сьогодні.

Висновки

Повномасштабна війна стала критичним поворотним моментом у розвитку політичної культури України, прискоривши консолідацію громадянської ідентичності, масову інституціоналізацію волонтерства та глибоку деколонізацію суспільної свідомості. Воєнний досвід формує більш зрілу політичну культуру, в якій поєднуються високий рівень громадянської активності з прагматичним розумінням ролі держави у забезпеченні національної безпеки. Водночас ризики мілітаризації та гіперцентралізації вимагають розробки комплексних стратегій постконфліктної адаптації: зміцнення горизонтальних громадянських мереж, ефективних програм реінтеграції ветеранів та інституційних запобіжників проти зловживання воєнними повноваженнями. Збереження демократичного вектору трансформації є водночас умовою і змістом повоєнного державного будівництва України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Almond G. A., Verba S. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton : Princeton University Press, 1963. 562 p.

2. Поліщук Ю. Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. *Політичні дослідження*. 2024. № 2 (8). С. 73–93. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-4>.
3. Гордійчук О. Вплив війни з рф на політичну ментальність та політичну культуру українців. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Історія. Політологія. 2024. № 40. С. 93–105. DOI: 10.34079/2226-2830-2024-15-40-93-105.
4. Зеленько Г. І. Інституційна спроможність України в умовах війни. *Вісник Національної академії наук України*. 2024. № 9. С. 49–58. DOI: <https://doi.org/10.15407/vsn2024.09.049>.
5. Степаненко В. П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ : Інститут соціології НАН України, 2015. 420 с.

Корнієнко Валерій Олександрович — доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, e-mail: valkorney1958@gmail.com

Kornienko Valerii – Dr. of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Social and Political Sciences, Vinnytsia National Technical University, Vinnitsa, e-mail: valkorney1958@gmail.com